

udgaven ved en omhyggelig identifikation af personer og stednavne i registrene, hvor hver lokalitet, der forekommer i teksten, er nævnt med moderne stavemåde med sogn og undertiden herred. Dette gælder dog mærkeligt nok *ikke* de skånske stednavne. Hyppigst gengives de blot med brevbogens stavemåde og lokaliseringen »Skåne«, eller med datidens stavemåde for sognene. Det er ikke umuligt, men dog temmelig vanskeligt for brugere uden specielle hjælpemidler ved hånden at lokalisere f.eks. »Greffue, Greffuie by og s. Bjerger h., Skåne« (1647 s. 435), hvilket på det moderne kort skal findes som Grevie i Bjäre härad. Det er et mærkeligt punkt at spare på.

Som en nyskabelse indførte Jens Holmgaard i bindet for 1646 en meget nyttig ordforklaring. Denne er blevet suppleret i de følgende to bind, men man kan undre sig over, at man ikke i et værk af denne størrelsesorden har valgt at lave en akkumuleret liste over vanskelige ord. Disse få ekstra sider kunne næppe have væltet budgettet, men ville have gjort udgivelsen endnu mere brugervenlig.

Karl-Erik Frandsen

VELLO HELK: Dansk-norske studierejser 1661-1813 I-II. Odense University Studies in History and Social Sciences vol. 139. Odense 1991. 365 + 319 s., ill.

Vello Helks mangeårige og omfattende studier af kilderne til dansk-norske studierejser til europæiske lærdomssteder, studier som også kom Dansk biografisk leksikon til gode i årene 1975-84, resulterede i 1987 i bogen Dansk-norske studierejser fra reformationen til enevælden 1536-1660. (Anm. i HT bd. 88 s. 364ff.).

Trods svigtende helbred er det lykkedes Vello Helk at gennemgå og bearbejde endnu en stor del af materialet så han har kunnet udsende dette tobindsværk, et kærkomment arbejdsredskab og dertil læseværdigt i sig selv. Det røber forfatterens store fortrolighed med området og dets problemer.

Andet bind der indeholder studentermatriklen indledes med en gennemgang af de anvendte kildegrupper, udover matriklerne bl.a. stambøger, rejseberetninger, ligprædikener, breve og rejsepas. Afsnittet røber noget om den arbejds- og forskningsindsats der ligger bag, om tålmod, omhu og skarpsindighed, og frem for alt om jugement og skønsomhed overfor disse ofte meget subjektive kilder. Vello Helk kan læse mellem linjerne og få noget brugbart ud af en tekst selv om »ikke alt ... er rigtigt og vigtigt«.

Matriklen rummer 2118 navne, deraf 1724 danske, 382 norske og 12 islandske. Et navnekatalog der med dets oplysninger i sig selv er en skat ikke blot for personalhistorikere, men for enhver der vil befatte sig med kulturhistorie, omfattende lærdoms- og socialhistorie. Et tillæg til matriklen er anbragt i første bind s. 317ff. Det drejer sig om 80 elever på brødreminighedens teologiske seminar i Herrnhut. I stedet for at indføre disse navne i den alfabetiske liste har forfatteren ræsonneret at det ville være af størst interesse at se denne liste i sin sammenhæng. Det har han ret i.

Omtrent hele første bind er anvendt til den tematisk opstillede tekst, samme fremgangsmåde som i bogen fra 1987, men i betydelig udvidet form. Der er bl.a. blevet plads til et interessant kapitel om studenterliv og rejseindtryk, et om

landsmænd i udlandet og et om den hjemlige holdning til rejserne. Jean de France-effekten spøgede. En gennemgang af en række universiteter og deres lærerkræfter oplevet med de studerendes øjne og ører er oplysende – og morsom.

Perioden mellem enevældens indførelse og napoleonskrigenes ophør er rig på begivenheder og omvæltninger, holdninger og livssyn ændrer sig. Naturvidenskaberne trænger frem på kirkens bekostning, borgerstanden på adelens, og begge standsgrupper forbereder sig på anderledes fremtid end tidligere. Der opstår et nyt dannelsesideal. Med rette fremhæver Vello Helk pietismens betydning for oplysning og udbredelse af realkundskaber. Mens de gamle, ortodokse skoler som bl.a. Københavns universitet og flere af de berømte tyske taber terræn bliver det pietismens Halle, efterfulgt efter 1737 af Göttingen, der trækker de studerende til sig som de moderne og fremtidsrettede skoler.

Mens den lærde verden udvides bliver dannelsesrejserne til videnskabelige turistrejser. Vello Helk kendetegner det 18. årh. som »det første kosmopolitiske århundrede«, men mod århundredets slutning bliver det også nationalismens, hvilket får den konsekvens at det bliver mere besværligt at besøge de fremmede universiteter hvor latinen ebber ud som fælles sprog, og man må nu lære det nationale sprog for at være med.

Rejsernes værdi var naturligvis omstridt i samtiden, og den samlede effekt er fortsat umålelig, men der er næppe tvivl om at de mange menneskelige kontakter bidrog til at inddrage Danmark i et europæisk fællesskab, selv om der kun var tale om eliten fra de øverste lag.

Bogen er med sine mængder af kalejdoskopiske oplysninger hentet ud fra de rejsendes egne vidnesbyrd langsomt læst, men uhyre fængslende og givtig. Der er 43 illustrationer samt et kort med angivelse af de nævnte universiteters beliggenhed.

Sv. Cedergreen Bech

ANDERS MONRAD MØLLER: *Posttrytter, dagvogn og fodpost. P&Ts HISTORIE 1711-1850.* Kbh. 1992. 409 pp. ill., 300,00 kr.

2. bind af fembindsværket om P&Ts historie omhandler tidsrummet fra statens overtagelse af postvæsenet i 1711, da Frederik d. 4. afkøbte Dorothea Krag, enke efter Christian d. 5's illegitime søn Christian Gyldenløve, udnyttelsen af det kongelige regale, og frem til Generalpostdirektionens indordning i det nye folkestyres administration. I hele dette tidsrum var postvæsenet i enevældens skuffeøkonomi indpasset som ressource for det statslige pensionssystem; formål og drift af denne del af landets kommunikationssystem var da principielt underlagt andre hensyn end befolkningens nytte af et velordnet postvæsen, og Monrad Møller konstaterer da også, at postregalet gennem hele 1700-tallet var en særdeles god forretning, med navnlig et stærkt stigende overskud fra 1780-erne til 1815, men også herefter betydeligt, omend svagt faldende. Fremstillingen berører kun perifert den finansielle kobling til pensionsvæsenet.

Bogen er delt i to hovedafsnit, det lange stille tidsrum fra 1711 til 1808 og de sidste fyre år, med udvikling på så mange områder. I hver af disse skildrer Monrad Møller udviklingen i postvæsenets ydelser: brev-, pakke- og personbefordring gennem denne periode, samt embedsstruktur, ledelse og finanser, hvortil